

ПРОБЛЕМ ДОГАЂАЈНОСТИ У НАРАТИВУ

Полазећи од Аристотела (1982: 42) и његовог издвајања догађаја као најважнијег саставног елемента приче, структуралистички, семиотички и посткласични приступи наративу се усмеравају ка својству ове нараторолошке категорије, условима и степену њене заступљености у наративном тексту.

Прелаз са одређења *догађаја* као промене стања у дискурсу те, у зависности од присуства и посредовања вршиоца – радње (чина) и збивања (ПРИНС 2011: 40), ка његовом степеновању, уочава се најпре код Јурија Лотмана (1976: 303–307) који ову категорију разматра из угла ликовна наративног света и њихове (не)очекиваности одређеног догађаја. По Лотману (1976: 307), неочекивани догађај заузима више место на скали сужејности.

У оквиру поглавља „Наративност“ у првом издању своје *Нараторологије* (2003), Волф Шмид² даје дијахронијски преглед разматрања проблема догађајности у наративу и издваја фактичност (реалност) и резултативност као његове елементарне услове, а потом се усмерава ка

¹ mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

² Студије и монографије Волфа Шмида, професора емеритуса на Институту за славистику Универзитета у Хамбургу и почасног професора Универзитета у Санкт Петербургу, као и његова иницијатива за оснивање Интердисциплинарног нараторолошког центра (ICN) Универзитета у Хамбургу, чији је руководилац, Европске нараторолошке мреже (ENN) и Интердисциплинарног нараторолошког пројекта у Русији – „Open Narratology“, где је, такође, један од руководилаца, потврда су значаја његовог рада за развој савремених нараторолошких истраживања. Из поменуте области науке о књижевности, издвајамо следеће Шмидове монографије, студије и чланке: *Текстовое строение в повестях Ф. М. Достоевского* (1973), *Puškina Prosa in poetischer Lektüre. Die Erzählungen Belkings* (1991), *Нараторология* (2003, измењено и допуњено издање 2008), „Narrativity and Eventfulness“ (2003), „Elemente der Narratologie“ (2005), „Апогей событийности в *Братях Карамазовых*“ (2007), „Russische Proto-Narratologie. Texte in kommentierten Übersetzungen“ (2009), „Point of View, Perspective, and Focalization. Modeling Mediation in Narrative“ (у коауторству са Ј. Шенертом и П. Хином, 2009), „Отбори конкретизация в словесной кинематографической нарративах“ (2012), „Narratee“, „Poetic of Ornamental Prose“ (2012), „Skaz“, „Implied Author“, „Implied Reader“, „Non-temporal Linking in Narration“ (*Living Handbook of Narratology*, 2013), „Перспективы и границы когнитивной нараторологии. (По поводу работ Алана Пальмера о „fictional mind“ и „social mind“)“ (2014).

разматрању својства догађајности, односно ка условима који повећавају или умањују њен степен. У студијама објављеним након проширеног и допуњеног издања *Наратологије* (2008), Волф Шмид приступа анализи *догађајности* из угла посткласичних наратолошких истраживања, те проширује своја досадашња разматрања овог проблема анализом његове контекстуалне условљености.

Текст „Догађајност, субјект и контекст“ припада корпусу Шмидових посткласичних наратолошких текстова, а предмет његове анализе је одређивање степена догађајности у наративу у односу на више критеријума, међу којима су приповедни потенцијал, зависност од субјекта посматрања, социјални, жанровски, интертекстуални контекст и читаоаче индивидуалне норме.

Шмид најпре одређује пет услова за означавање одређеног стања као догађаја: релевантност, непредвидивост, узастопност, иреверзибилност и непоновљивост, међу којима су прва два кључна, али необјективна, те њима посвећује нарочиту пажњу. Потом, аутор прави јасну дистинкцију између скрипта којим се руководи емпиријски читалац у закључивању о догађајности одређене промене и следа догађаја који очекује књижевни лик, те показује зависност релевантности и непредвидивости од субјекта који оцењује дату промену стања. Категорију догађајности Шмид разматра и у релацији са ритуалношћу приповедања, перцепцијом, ознаком менталитета, и то у дијахронији, кроз догађајни код жанра или књижевног правца, док своје закључке аргументује примерима из руске књижевности. Стога се значај овог текста не налази само у прецизном, систематичном сагледавању категорије догађајности из више аспеката, већ и у књижевноисторијском прегледу руске књижевности из угла овог наратолошког проблема.

Текст „Догађајност, субјект и контекст“ објављен је у зборнику радова са међународног научног скупа посвећеног проблемима теорије и историје догађајности у књижевности и филозофији. *Событие и событийность: сборник статей* и поменути међународни научни скуп резултат су сарадње Славистичког института Универзитета у Хамбургу и Катедре за историју руске књижевности Универзитета у Санкт Петербургу. По речима уредника, у првом делу зборника се налазе радови познатих руских, немачких и холандских наратолога – Волфа Шмида, чији текст о догађајности, субјекту и контексту отвара зборник, Валерија Тјупе, Константина Баршта (Санкт Петербург), Матијаса Фрајзеа (Матиас Фрајзе, Гетинген), Јоста ван Баака (Йост ван Баак, Гронинген), и др. Аутори зборника разматрају статус и типологију догађајности, њен когнитивни аспект, естетску функцију, специфичност ове категорије у контексту Пушкинове поетике, као и *недогађајне* наративе. На крају зборни-

ка се налази стенограмски запис дискусије са питањима, појашњењима и, каткад, импулсивним репликама.

С обзиром на то да се у преводу³ на српски језик може наћи низ наратолошких радова Волфа Шмида, превод текста „Догађајност, субјект и контекст“, уопштује овај корпус пружањем увида у Шмидова истраживања једног од незаобилазних, те увек актуелних проблема са којим наратолози суочавају приликом одређења минималног услова *приче*.

Литература

- АРИСТОТЕЛ 1982: Аристотел, *О песничкој уметности*. Превод др Милоша Н. Ђурића. Београд: Рад, 1982.
- ЛОТМАН 1976: Лотман, Јуриј. М., *Структура уметничког текста*, Београд: Нолит, 1976.
- ПРИНС 2011: Принс, Цералд. „Догађај (event)“. *Наратолошки речник*. Превод Бране Миладинов. Београд: Службени гласник, 2011.
- ХЕРМАН 2005: Herman, David. „Events and event-types“. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Edited by David Herman, M. Jan and M. R. Ryan. London and New York: Routledge, 2005.
- ШМИД 2003: Шмид, Вольф. *Наратологија*. Москва: Языки славянской культуры, 2003.
- ШМИД 2010: Шмид, Вольф. „Событийность, субъект и контекст“. *Событие и событийность: сборник статей*, под редакцией Владимира Марковича и Вольфа Шмида. Москва: Издательство Кулагиной – Intrada, 2010.

³ У преводу на српски језик се могу наћи следећи Шмидови текстови: „Равни приповедачке перспективе“, превод Олге Елермајер Животић, *Реч: часопис за књижевност и културу*, год. 3, бр. 1, 1996, стр. 59–63; *Поетско читање Пушкинове прозе: Белкинове приче*, превод Томислава Бекића. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1999; „Ликова дама као метатекстуална новела“, превод Драгиње Рамадански, *Летопис Матице српске*, књ. 463, св. 6 (6. јун 1999), стр. 866–902; „Парадоксалност Пушкина“, превод Д. Рамадански, *Летопис Матице српске*, књ. 468, св. 5 (дец. 2001), стр. 854–868; „Фиктивни читалац (нарататор)“, превод Д. Рамадански, *Летопис Матице српске*, год. 182, књ. 478, св. 5 (нов. 2006), стр. 880–891; „Перспективе и границе когнитивне наратологије: поводом радова Алана Палмера“, превод Д. Рамадански, *Златна греда: лист за књижевност, уметност, културу и мишљење*, год. 14. бр. 149/150, 2014, стр. 52–56.

Волф Шмид

ДОГАЂАЈНОСТ, СУБЈЕКАТ И КОНТЕКСТ

(„Событийность, субъект и контекст“. *Событие и событийность: сборник статей*, под редакцией Владимира Марковича и Вольфа Шмида, Москва: Издательство Кулагиной – Intrada, 2010.)

Догађајност је важан наративни феномен и корисна наратолошка категорија, међутим, она није објективни инструмент који се једноставно може применити у анализи текстова. Догађајност је и херменеутичка категорија која подразумева, бар по неким параметрима, одређену интерпретацију и зависи од субјекта и контекста.⁴

Ипак, ни зависност од субјекта, ни условљеност контекстом не представљају препреку за наратологију. По правилу, објективност није апсолутна предност наратологије и из њене тачке гледишта није сврсисходно тежити ка стварању стерилно чистих аналитичких инструмената, који су предвиђени за објективно описивање. Заправо, наратологија не добија много од супротстављања објективног описивања субјективним интерпретацијама. Херменеутика је у мање или више скривеном облику својствена сваком наратолошком опису и анализи. Као очигледан пример за то могу да послуже општеприхваћене категорије, као што су „апстрактни аутор“, „индиректни говор“, „сказ“ и друге, чији су статус и границе већ били тема научних расправа током многих деценија.

Надаље ће се разматрати корист коју наратолог добија употребом категорије „догађајност“, сфера њене примене и зависност од субјекта и контекста.

1. Дефиниције

Најпре дефинишемо основне термине.⁵

1. *Наративност*: наративност подразумева неку промену стања.⁶

⁴ Појам догађаја је у науку о књижевности увео Ј. М. Лотман који, полазећи од ставова А. Н. Веселовског, В. Ј. Пропа и В. Шкловског о мотиву као најмањој јединици сижеа, управо догађај сматра основном конституитивном јединицом сижеа. Међутим, однос између појмова „догађај“ и „сиже“ код Лотмана није у потпуности разјашњен. Понекад они фигурирају као синоними, на пример у случају када Лотман пише о „бесижејности“, имајући у виду „недогађајност“, појам који се не среће код овог аутора. Најзначајнији Лотманов допринос теорији догађајности јесте указивање на зависност „догађаја“ или „нарушавања нормалног тока ствари“ од датог културног типа и слике света која у њему преовладава.

⁵ Опширније в. *Schmid Wolf*: *Narrativity and Eventfulness // What is Narratology? Questions and Answers Regarding the Status of a Theory* / Ed. T. Kindt, H. N. Müller. Berlin; New York, 2003. С. 17–33; Шмид В. *Наратологија*, друго измењено и допуњено издање. М., 2008. С. 1–27.

⁶ О разматрању актуелних концепција наративности в. *Abbott, H. Porter*. *Narrativity // Handbook of Narratology* / Ed. P. Hühn, J. Pier, W. Schmid, J. Schönert. Berlin: New York, 2009. С.

2. *Прича*: Минимални услов за реализацију приче је приказ промене барем једног стања. Познати пример минималне приче Е. М. Форстера („Краљ је умро, а затим је умрла краљица.“)⁷, још се чини сувише опширним. Као што је показао Жерар Женет, за минималну причу довољан је исказ „Краљ је умро“.⁸
3. *Догађај*: догађај⁹ представља посебан тип промене стања који је првенствено чињенични и учинковит, а потом испуњава у мањој или већој мери следеће услове:¹⁰

- (1) *релевантност* – промена стања треба да буде од значаја за наративни свет;
- (2) *непредвидивост* – промена треба да буде неочекивана;
- (3) *узастопност* – промена треба да остави последице у начину размишљања и у поступцима оних субјеката у наративном свету, на које се ова промена односи;
- (4) *иреверзибилност* – у случају менталног догађаја, на пример духовног и моралног „провиђења“, јунак мора да достигне такав положај да он искључује повратак на пређашње тачке гледишта;
- (5) *непоновљивост* – промена треба да буде једнократна.

4. *Догађајност*: догађајност је својство догађаја које подлеже градацији. То значи да догађаји могу да имају различит степен догађајности у зависности од степена манифестације поменутих пет критеријума. Притом су најзначајнија прва два, *релевантност* и *непредвидивост*. Да би се промена стања могла означити као догађај, она мора бити у складу са најмање два поменута критеријума.

5. *Tellability* – енглески термин који је увео Вилијам Лабов¹¹ и који означава „нешто што је вредно да се исприповеда“, приповедни потенцијал.¹² По правилу, *tellability* се подудару са догађајношћу у наративима

309–328. О измени догађаја в. Шмид В. *Нарратологија*. С. 15–16.

⁷ Forster Edward M. *Aspects of the Novel*. London, 1927.

⁸ Genette Gérard. *Nouveau discours du récit*. Paris, 1983. С. 15.

⁹ О актуелним теоријама догађаја в.: Hühn Peter. *Event and Eventfulness // Handbook of Narratology / Ed. P. Hühn, J. Pier, W. Schmid, J. Schönert*. Berlin: New York, 2009. С. 80–97.

¹⁰ Опширније о условима догађаја: Шмид В. *Нарратологија*. С. 22–27.

¹¹ Labov William, *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia, 1972.

¹² Синтагма „приповедни потенцијал“ се као превод енглеског термина *tellability* најпре јавља у *Наратолошком речнику* Џералда Принса (превод Бране Миладинов, Београд: Службени гласник, 2011). На нашим просторима, ова синтагма је ушла у употребу и захваљујући радовима проф. др Снежане Милосављевић Милић из области посткласичне наратологије, почев од „Виртуелне приче као изазову наратолошком проучавању

са високим степеном овог својства, док се у наративима са ниском догађајношћу или у онима који је готово не садрже, *tellability* може заснивати само на неостваривању очекиваног догађаја.

2. Субјективност и контекстуалност

Од пет наведених критеријума, *релевантност* и *непредвидивост* нису објективни, већ зависе од интерпретације и контекста.

Релевантност је категорија која у значајној мери зависи од субјекта и условљена је контекстом.

Не само ликови у свету приче, већ и наратор и подразумеване семантичке инстанце, као што су апстрактни аутор и апстрактни читалац, могу на различите начине да оцењују релевантност ове или оне промене. Штавише, морамо узети у обзир да реални читаоци могу да имају сопствене представе о релевантности које не одговарају концепцијама фиктивних и подразумеваних инстанци, а да не говоримо о томе да оцене које се преносе путем реалног аутора, апстрактног аутора, ликова или реалних читалаца у одређеној епохи, могу у потпуности да се разликују од оцене коју дају реални читаоци каснијих епоха.

Релативност релевантности демонстрира Чехов у причи поднасловом који је за наратолога веома привлачан – „Догађај“. Сав догађај се овде састоји у томе да домаћа мачка доноси окот и да велики црни пас Неро све мачиће прождере. Ова Чеховљева прича служи као илустрација тога како ликови могу потпуно различито да оцене релевантност овог или оног несрећног случаја. За шестогодишњу Вању и четворогодишњу Нину, већ сама чињеница да се мачка „окотила“ јесте догађај од највећег значаја. У исто време, одрасли не само да мирно подносе „злодело“ Нера, већ се смеју и чуде апетиту огромног пса, док деца „плачу и дуго мисле на увређену мачку и на суровог, дрског и некажњеног Нера“.¹³

Слична зависност од субјекта је карактеристична за „непредвидивост“. Догађајност промена расте у зависности од њене неочекиваности. На то је већ указао Лотман у својим радовима, подразумевајући под тим мисао о градацији догађајности: „О догађају се мисли као о нечему што се десило, иако је могло и да се не догоди. Што је мања вероватноћа да ће се дати догађај десити (то јест, што је више информација које саопштење о њему носи), тим је место које он заузима на скали сижејности више.“¹⁴

темпоралности“ (*Наука и свет*: тематски зборник радова, Ниш: Филозофски факултет, 2013, 11–20). (Прим. прев.)

¹³ Позивамо се на превод: *Чехов А. П. Догађај*. Сабрана дела А. П. Чехова, IV, превод В. Стефановића и др. Београд: ЈУГОСЛАВИЈА ПУБЛИК, 1989, стр. 226.

¹⁴ Лотман Ю. М. *Структура художественного текста*. С. 286. Превод цитата се може

Потпуни догађај подразумева некакву парадоксалност. Парадокс је противуречност „докси“, то јест општем мишљењу, очекивању. У приповедању се под „доксом“ мисли на такав след догађаја који је у наративном свету предвидив, при чему се ово не односи на очекивање читаоца, већ протагониста. „Доксу“ нарушава управо догађај. „Докса“ је повезана са наративним светом и његовим протагонистима и нема исто значење као „script“ „сценарио“ читаоца (то јест, нема исто значење као ток догађаја који читалац очекује на основу модела који постоје у књижевности или у реалном свету). Читалац и протагонисти могу да перципирају непредвидивост на различите начине. Оно што је за протагонисту неочекивана промена стања, за искусног читаоца може да представља у потпуности карактеристичну црту датог жанра или одређене књижевне традиције, то јест она може да одговара „скрипти“ којим се руководи читалац. Зато је потребно направити јасну разлику између читаоачевог скрипта у односу на радњу дела, и очекивања протагониста у односу на свој даљи живот.

Карактеристична, предвидива промена, чак ако је она важна за одређени лик, не мора сама по себи да представља догађај. Ако се невеста удаје, то је по правилу догађај само за младенце и њихову породицу, али у наративном свету остварење очекиваног није догађајно. Ако пак она, као што дешава у Чеховљевој причи „Невеста“, будућег мужа одбије непосредно пре свадбе, када су све припреме и планови у вези са свадбом реализовани, онда се то, по вероватноћи, испоставља као неочекивано за све, укључујући и саму невесту. У таквом случају ће неостварена свадба бити у већој мери догађај, него свадба коју су сви очекивали.

Како смо показали, релевантност и непредвидивост у значајној мери зависе од субјекта који оцењује промену стања. Свака од приказаних, наративних, подразумеваних и инстанци које перципирају причу јесу самостални субјекти и носиоци оцена, условљени социјалним и вредносним контекстом који одређује норме и очекивања.

3. Контексти

Питање о контекстуалној условљености догађаја нас доводи до следећег: шта се подразумева под „контекстом“? И шта се може означити као контекстуална зависност? Можемо издвојити најмање четири значења речи „контекст“:

1. Као прво, под „контекстом“ се подразумева систем општеприхваћених социјалних норми и вредности епохе у којој аутор живи, или коју

наћи и у следећем издању: Лотман, Ј. М. Структура уметничког текста, превод Н. Петковића. Београд: Нолит, 1976, стр. 307. (Прим. прев.)

приказује. Социјални приступ књижевности који се раширио на Западу 70-их година 20. века, довео је до тога да се реконструкцији социјалног контекста епохе аутора, или оне која је приказана, придаје неосновано и непотребно велики значај. Да би се разумела догађајност у роману *Мадам Бовари*, није потребно проучавати социјалне односе у Француској тих времена, програме обучавања у француским манастирима и лицејима, нити ниво развоја медицинске науке. Очигледно је да је на Емину представу о срећи утицало читање великог броја лоших љубавних романа и то што је њен муж, Бовари, лош хирург. На срећу, књижевна дела сама по себи садрже мање или више очигледну информацију о нормама и вредностима из чијег аспекта треба разумевати њихову догађајност. То је разлог што и без проучавања социјалних норми епоха (које су нам, уосталом, тешко доступне) можемо да разумемо средњовековне наративе, као што су *Парсифал* Волфрама фон Ешенбаха или *Тристан* Готфрида Стразбуршког. Лотман указује на то да у средњовековним текстовима о витезовима смрт представља догађај, „само ако је повезана са славом или срамотом.“¹⁵ Када Парсифал убије црвеног витеза, то је догађајно не само по себи, већ зато што је јунак убијен на невитешки начин. А то се јасно види из текста.

2. Као друго, „контекст“ се, у ужем смислу, односи на индивидуалне социјалне норме, идеологију и др., што се приписује приповедним, приказаним или подразумеваним наративним инстанцама које мотивишу њихово понашање. Колизација различитих вредносних контекста у наративу представља изазов конкретном, реалном читаоцу који не може једноставно да урони у описани свет и да заузме позицију овог или оног лика, те бива принуђен да провери релативност и непредвидивост једног или другог догађаја на фону разних контекста. Конкретни читалац мора да постави питање: која промена је догађајнија из аспекта лика, имајући у виду оквир његове личне евалуације. То читалац ради мање-више интуитивно.

3. Веома је важна реконструкција контекста друге врсте, конкретно *концепције догађаја* у различитим жанровима или књижевним токовима ове или оне епохе. Жанровима и књижевним токовима својствене су карактеристичне представе о томе шта је „догађајно“.¹⁶ На пример, за руску епску поезију 30-их година 19. века карактеристична је концепција догађаја која је различита од општеприхваћене концепције у наративној прози тог времена, док је касни романтизам допуштао такве видове пре-

¹⁵ Лотман Ю. М. *Структура художественного текста*. С. 285. Лотман, Ј. М. *Структура уметничког текста*, превод Н. Петковића. Београд: Нолит, 1976, стр. 307. (Прим. прев.)

¹⁶ „Љубав је догађај са тачке гледишта романа, али није догађај с тачке гледишта летописа“, Лотман Ю. М. *Структура художественного текста*. С. 285; Лотман Ј. М. *Структура уметничког текста*. Београд: Нолит, 1976, стр. 307.

ласка граница семантичког поља који су се суштински разликовали од одговарајућих форми, и истовремено са њим, реализовали у раном реализму. Према томе, да би се разумела догађајност, неопходно је знати догађајни код правца или жанра који се разматра. Али и о том коду, који може да се не поклапа са догађајним кодом реалног животног контекста аутора или описаног времена, саопштава се у делима у мањој или већој мери.

4. Важан, али често недовољно оцењен значај, има *интертекстуални* контекст. Као што је већ поменуто, промена стања која је из угла лика неочекивана, код начитаног читаоца и оног који влада предтекстовним знањем, не мора да изазове чуђење. Али може се приметити и супротни ефекат – када догађај поприма карактер догађајности само на основу књижевног контекста.

Ради илустрације последњег, погледајмо пример код Пушкина. У новели „Станични надзорник“, главни јунак је утучен и опија се јер наслућује неминовно страдање своје кћери коју је, како он верује, отео млади хусар, иако је ћерка, по свему судећи, управо пронашла своју срећу. Промена стања у случају оца и ћерке постаје неочекивана и резултује догађајношћу само ако се перципирана основу одређених подтекста. С једне стране, срећа ћерке станичног надзорника је противуречна у односу на тужну судбину свих оних многобројних јунакиња – сељанчица у руској сентименталној књижевности – свих тих сиротих Лиза, Марфи и Маша које заводе млади племићи и које се на крају бацају у воду сеоских рибњака. С друге стране, понашање Самсона Вирина никако не одговара великодушном понашању оца у „причи о блудном сину“ – предтексту на који нам у Пушкиновој новели указују четири илустрације које украшавају зидове скромне породичне куће главног јунака. Уместо да стрпљиво чека своју, како се њему чини, заблуделу ћерку, сам отац је, у ствари, блудан и опија се. На основу тога можемо да закључимо да знање књижевног интертекстуалног контекста обогаћује, или чак мења поимање догађајности у датом делу. Према Виктору Шкловском, може се рећи да се књижевност, у целини, у већем степену перципира на фону претходне литературе, него на фону реалног живота. Управо зато, интертекстуални контекст има превасходан значај.

4. Ритуалност и перцепција

Овде настаје једно прилично важно питање: какву улогу у перцепцији догађајних прича играју елементи оног што је познато и оног што се понавља. Зар начин перцепције прича од деце која се, као што је познато,

не замарају и с неизмерним усхићењем слушају једну те исту бајку, не допуштајући ни најмање одступање, не указује на посебно задовољство у понављању, у случају догађајних текстова?

Други пример, овога пута из сфере одраслих: шта плени искусну читатељку болничких серијских романа која унапред зна да ће се медицинска сестра на крају удати за главног хирурга? То исто питање можемо поставити и у вези са крими филмовима који се серијски смењују на екранима. Каква се неочекиваност овде реализује, ако је на самом почетку серије јасно да улогу преступника увек игра најпознатији глумац? Ако би се наратив исцрпео задовољењем потребе за „новим“, чиме би се тада објаснило очигледно задовољство које се појављује у перцепцији поновљеног? Да ли реципијент враћа казаљке уназад, као да не зна ток догађаја, као да заборавља сваки пут њему познату слику радње, или се пак, удубљен у радњу, усредсређује на друге нивое дела, на пример, на начине излагања, на „форму“ (као се обично каже)? Ово последње се, можда, дешава приликом поновног читања уметничке књижевности искусног читаоца, али мало је вероватно да је то случај са читатељкама болничких романа или гледаоцима серијских трилера. Као што се види, треба узети у обзир задовољство у развоју фабуле, чак и онда када је његов резултат готово предвиђен по параметрима жанра, или када се прича наново перципира. Овде се можда ради чак и о одређеној ритуалности помоћу које се догађај развија кроз своје стадијуме и фазе, перцепира и испитује у свим његовим детаљима. Ритуална перцепција догађаја који се поновно одвија повезана је и са серијском обманом емоционалних реакција ликова који су изложени пријатним или застрашујућим перипетијама. У таквом инсценирању читалац може да се идентификује са ликовима урањајући у њихов унутрашњи свет, као да проживљава приказане егзистенцијалне обрте на сопственом искуству.¹⁷

5. Догађајност као ознака менталитета

Ако се задовољство у наративима не темељи искључиво на „новом“, већ се у различитим жанровима представљања задовољство такође заснива на различитом уделу „поновљеног“, поставља се питање: у чему је тада корист од категорије догађајности?

¹⁷ У вези са овим, М. Флудерник издваја *experientiality* као једно од основних обележја наративности (*Fludernik Monika. Towards a „Natural“ Narratology. London/NewYork, 1996*). Термин *experientiality* је у књизи *Увод у теорију прозе* Х. П. Абота преведен као „посредована искуственост“. Опширније о преводу поменутог термина в. *Портер Абот, Х., Увод у теорију прозе, превод Милене Владић, Београд: Службени гласник, 2009, стр. 56*)

Догађајност је феномен који је подвргнут историјским променама наративног представљања и показатељ је одређеног менталитета. Зато ова категорија добија посебан значај ако се говори о проблемима типологије културе и историје књижевности и мишљења. Погледајмо неколико примера различитих приступа догађајности у руској књижевности.

У староруској књижевности, која се налазила под снажним утицајем религиозне мисли, категорија догађајности није имала позитивно значење. У хагиографији, водећем наративном жанру тог времена, није постојала никаква непредвидивост. Наравно, хагиографски текстови по правилу доносе зачуђујућу промену стања и често се завршавају чудом. Ипак, чудо није уистину неочекивано и непредвидиво у свету тих текстова. Чудо не нарушава никакве норме, уколико се оно извршава у корелацији са светим примерима и представља потврду хришћанске визије о устројству света. Није случајно што реч *παράδοξον*, која се среће само једном у Новом завету, и то у јеванђељу по Луки (5, 26) у вези са исцељењем болесника који је патио од парализе, не означава прелаз преко неке границе, већ просто чудо, у црквенословенском преводу „преславно“, а у руском „чудесна дела“. Такође, мучеништво и мученичка смрт, о којима се приповеда у хагиографији, или обраћање паганског владара о коме се саопштава у „житијима владара“, обликовани су према светим моделима и не базирају се на правој догађајности. У суштини, свет хагиографије се задовољава малим, релативним изменама стања, или, ако се ради о већим перипетијама, прати свете моделе, док се главне истине не подвргавају ни најмањој сумњи. Староруска књижевност не дозвољава фундаменталну неочекиваност и велике догађаје.

У таквом идеолошки затвореном систему мишљења, у оквиру којег се људски живот и светска историја преламају кроз призму прича о спасењу, и из којег се искључују парадоксалне, доиста непредвидиве и „велике“ промене стања, очито је постојала општељудска и надисторијска потреба за „новим“, „нечувеним“ и потражња за „изненађењима“. Та потреба се, с једне стране, задовољавала уз помоћ релативно „малих“, „доксалних“ догађаја, а, с друге стране, овде се остваривала естетика понављања, поменуто задовољство у ритуалности приповедања.

Категорија догађајности се у савременом схватању тог термина у Русији појављује само код неких „световних прича“ седамнаестог века које су настале под утицајем западноевропских новела епохе ренесансе. У тим световним наративима приповеда се о јунацима, сумњивим моралним односима и о границама које они пресецају, а остају некажњени, што није био случај у староруским наративима. На пример, јунак „Приче о руском племићу Фролу Скобејеву“, захваљујући лукавствима стиче висок социјални положај и жени се надзорниковом ћерком коју је вешто

завео. Та једноставна прича о дрском авантуристи приказује појединца ослобођеног од свих духовних и световних окова, који нарушава све норме и успешно пресеца све границе, али не бива кажњен.

Овај период световних наратива је остао само епизода у историји руске књижевности и у каснијем периоду није био обновљен. У седамнаестом веку, концепција класицизма се не одликује догађајном нарацијом. Класицизам који је произишао из идеје о уређености света, тежио је ка посматрању света у његовим различитим манифестацијама и класификацији свих појава, што је доводило до преваге описивања над приповедањем. Приликом описивања, различити предикати ствари нису указивали ни на какве промене, већ су карактерисали ствари које на пану света остају статичне само кроз показивање њихове суштине и потенцијала из различитих углова. И суштина и потенцијалност ствари помажу да се унапред одреди развој нечега што по својој природи није случајно.¹⁸ То показује да је догађајност у савременом значењу те речи у класицизму немогућа, јер њене конституитивне категорије „непредвидивост“ и „нарушавање норми“ не фигурирају у позитивном значењу у слици света осамнаестог века.

Једино се у прози сентиментализма и романтизма догађајност оцењује позитивно. Догађај се у све већем степену моделира као промена унутрашњег, менталног стања ликова. Развој тог процеса кулминира у реалистичком роману, који, наравно, предвиђа цео низ догађајних концепција. Тако се у Тургењевљевим романима човек појављује као неко ко у основи није подложен промени.¹⁹ С друге стране, Толстој и Достојевски придају менталним процесима такве облике који дозвољавају да се за њих користе изрази као што су „осветљење“, „просветљење“ и „спознаја“. Догађајност у реализму свој зенит достиже у „ускрснућу“ Родиона Раскољникова, у изненадном схватању смисла живота који се открио Константину Лјевину или Пјеру Безухову, и на крају, кривици коју прихватају Карамазови. Треба имати на уму да Толстој и Достојевски повезују промене унутрашњег стања човека са трансценденталним силама. Ту повезаност је могуће довољно прецизно пратити код Толстоја, али она постаје још јаснија код Достојевског који, користећи модел жиција, у *Браћи Карамазовима* гради праву ланчану реакцију обраћања.²⁰ Није случајно прича првог обраћања, и то Маркеловог, безбожног бра-

¹⁸ В.: *Dehne Marianne*. Der Wissensumbruch um 1800 in der russischen Lyrik. Frankfurt. M., 2006. С. 56–78.

¹⁹ В.: *Маркович В. М.* Человек в романах И. С. Тургенева. Л., 1975.

²⁰ В.: *Шмид В.* Апогей событийности в „Братьях Карамазовых“ // Archiv und Anfang. Festschrift für Igor' Pavlovič Smirnov zum 65. Geburtstag. Wiener Slawistischer Almanach. 59 / Ed. S. K. Frank, S. Schahadat. München, 2007. С. 477–486.

та старца Зосиме, изложена у хагиографском стилу. Тај метод одражава стремљење каснијег Достојевског да помири реализам и хагиографију. Достојевски гради реалистичко житије да би на тај начин добио реализам „у вишем смислу“.

Уколико су у романима двојице писаца реалиста јунаци способни за дубоку суштинску промену и превазилажење својих карактерних и природних граница, код Чехова, у постреалистичким причама, догађајност света и способност човека за промену се стављају под сумњу. Приповедање је код Чехова, у многим каснијим делима, у потпуности усмерено ка менталном догађају, било да је у питању знање тајне живота (као у „Архијереју“), знање друштвених регулатива („Случај из праксе“), емоционална реконфигурација („Дама с псетанцетом“) или преглед моралних практичних решења („Учитељ књижевности“). Али Чехов не приказује завршене менталне догађаје, већ проблематизује њихову појаву и могућност остваривања. Ако нема догађаја, онда се *tellability* састоји у томе да се покаже како се догађај није збио, који узроци су довели до намере да се нешто измени, а који су постали препрека за његово извршење. За Чеховљеви постреалистичку драму је карактеристично да се категорије *telleability* и догађајности не подудару јер *tellability* израста из догађаја који се није збио. Погледајмо драму *Три сестре* (миметички наратив). Њене јунакиње, које нису задовољне својим животом у руској провинцији, од свег срца желе корените промене. О томе сведочи фраза коју понављају: „У Москву! У Москву!“. Међутим, *tellability* се овде састоји из немогућности да јунакиње пресеку топографску, професионалну, егзистенцијалну и, у крајњем случају, карактеролошку границу у којој су заробљене.

Социјалистички реализам је на први поглед био правац који је предвиђао интензивирање догађајности. Један од најраспрострањенијих скрипта је био прелаз скептика или негативног јунака на страну позитивних, који се боре за праву ствар. Пажљивом анализом се показује да сличан затворени начин мишљења у чијој је основи „прича о спасењу“, лимитира могућност пресецања граница у оном степену, као што је случај код црквене средњовековне књижевности.

Догађајност је у књижевности посткомунистичке Русије двосмислена. У оквирима неореалистичких, неомитских и постмодернистичких токова који се надовезују на „високи реализам“, догађајни сижеи су заступљени кроз митска понављања, или откривају своју илузорност. Али и у овим случајевима догађај и догађајност су корисне наратолошке категорије које нам помажу да докучимо поглед на свет и епистему савремене књижевности.

Превела Мирјана Д. Бојанић Ћирковић

Mirjana D. Bojanić Ćirković

ASPECT OF THE EVENTFULNESS IN THE NARRATIVE

The *event* is one of the unavoidable narratological categories for defining the minimum conditions of story. Beginning with Aristotle, structuralist, semiotic and post-classical approaches analyzing the properties of this narratological category, conditions and the level of its representation in the narrative text. Graduation events and analysis of eventfulness can be seen in Y. Lotman. In the study „Событийность, субъектиконтекст“, W. Schmid analyzes the eventfulness from the perspective of post-classical narratological research. With the systematization of conditions of eventfulness, this category Schmid considers diachronically, in relation to the rituality of the storytelling, perception, mentality, and genres. For its conclusions, Schmid gives examples from Russian literature. Schmid's study „Событийность, субъектиконтекст“ was published in collection of papers from international scientific conference, dedicated to the problems of theory and history of eventfulness in the literature and philosophy.

Key words: event, eventfulness, subject, context, post-classical narratology